

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ι. ΔΕΛΙΒΑΝΗ

26.04.2017 (20 χρόνια αφότου έφυγε)

=====

Πρόεδροι και Άρχοντες της Θεσσαλονίκης

Αγαπητά μέλη του ΔΣ του Ιδρύματος Δημήτρη και
Μαρίας Δελιβάνη

Πρώην Φοιτητές ΔΔ

Αγαπητές Φίλες και Φίλοι

Θα αρχίσω με την έκφραση των πολύ ειλικρινών ευχαριστιών μου για την αποψινή σας παρουσία, σε αυτό το επιστημονικό μνημόσυνο του Δημητρίου Ι. Δελιβάνη, που συμπίπτει με τα 20 χρόνια αφότου έφυγε.

Θέλω επίσης να ευχαριστήσω θερμά τη διεύθυνση του Βυζαντινού Μουσείου για την ευγενική προσφορά των ωραίων του χώρων στην εκδήλωση, αλλά και τον παλιό μου φοιτητή, που έγινε μεγαλοεπιχειρηματίας, τον Αντώνη Χούτο, υπεύθυνο για τον buffet που θα ακολουθήσει αυτή την εκδήλωση.

Να σας εξομολογηθώ ότι συχνά προβληματίζομαι επειδή σκέπτομαι ότι έχω, ίσως, κάνει περισσότερα μνημόσυνα για το Δημήτρη Δελιβάνη, από όσα θεωρούνται ως "κανονικά".

Αυτό που, ωστόσο, με καθησυχάζει είναι ότι δεν βρήκα πουθενά κάποιον ορισμό του κανονικού αριθμού των μνημόσυνων, και ακόμη ότι έχω υποσχεθεί στον εαυτό ότι το σημερινό μνημόσυνο, που αποφασίστηκε από το Δ.Σ. του Ιδρύματος Δελιβάνη, θα είναι και το τελευταίο.

Ειδικά για το αποψινό μνημόσυνο, και την ενεργό συμμετοχή μου σε αυτό, πιστεύω ότι διαθέτω σοβαρή δικαιολογία, την ακόλουθη:

Τον Μάρτιο του 1957, όταν μελετούσα στη Σορβόννη για την απόκτηση του 2ου μεταπτυχιακού μου διπλώματος Οικονομικών Επιστημών, έλαβα μια επιστολή από τον Δημήτρη Δελιβάνη. Σε αυτήν με πληροφορούσε ότι πέθανε ο Κυριάκος Βαρβαρέσος, πρ. διοικητής της Τράπεζας Ελλάδος. Το βιβλίο του, γνωστό ως Έκθεση Βαρβαρέσου, μου είχε δώσει να μελετήσω ο καθηγητής μου Δημήτρης Δελιβάνης, όταν τελείωνα το πρώτο έτος Νομικών και Οικονομικών Επιστημών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, το σωτήριο έτος 1952. Στην επιστολή του, για να συνεχίσω, του 1957, ο Δημήτρης Δελιβάνης με πληροφορούσε ακόμη ότι η Ένωση Ελλήνων Οικονομολόγων τον επέλεξε για να παρουσιάσει το επιστημονικό μνημόσυνο του Κυριάκου Βαρβαρέσου. Και τελείωνε με τη φράση: "Ελπίζω να κάνεις κάποτε και εσύ το ίδιο για μένα". Τότε, αυτό το αίτημα με είχε, κυριολεκτικά, αναστατώσει, σκεπτόμουν με την παράλογη αισιοδοξία των 24 χρόνων μου, ότι αυτά δεν πρόκειται ποτέ να συμβούν. Αλλά, ήταν αναπότρεπτο να συμβούν. Αυτή είναι και η δικαιολογία μου, ότι μιλώ στο αποψινό επιστημονικό μνημόσυνο, αφού αυτό μου ζητήθηκε από τον εκλιπόντα, σε χρόνο που δεν είχαμε αποφασίσει να περάσουμε τη ζωή μας μαζί.

Αυτό, ωστόσο, που δεν μπορούσε να ζητηθεί από το ΔΔ ήταν η παρουσίαση αποσπασμάτων από το Ημερολόγιο της ζωής του, από τον εγγονό του, που φέρει και το όνομά του, και που δυστυχώς δεν γνώρισε. Αν, οι αγαπημένοι μας που φεύγουν,

εξακολουθούν κάπως-κάπου να υπάρχουν, θα το χαίρεται ασφαλώς πολύ.

Να υπογραμμίσω, ακόμη, ότι τα στάδια της σταδιοδρομίας του ΔΔ, είναι αυτούσια όπως ο ίδιος τα παρουσιάζει, μέσα από το Ημερολόγιό του, και δεν έχει προστεθεί ούτε μία λέξη ή κρίση από εμάς. Απλώς, έγινε μια επιλογή, για την οποία, όπως συμβαίνει με κάθε επιλογή, δεν είμαι σίγουρη ότι είναι και η καλύτερη.

Από το πληθωρικό επιστημονικό έργο του ΔΔ αποφάσισα να επιλέξω, για τη σύντομη αποψινή παρουσίαση, τα δύο τελευταία βιβλία του, που κυκλοφόρησαν στο Παρίσι, από τις τότε γνωστές εκδόσεις της Marie-Thérèse Genin, το 1962 και το 1968. Τα θέματα και των δύο αυτών έργων πιστεύω ότι διατηρούν, και σήμερα, αμείωτο το ενδιαφέρον τους, καθώς το πρώτο αναφέρεται στην υποανάπτυκτη οικονομία και το δεύτερο στην επίδραση του πληθωρισμού, μετά το 1939.

Θα είμαι όσο γίνεται πιο σύντομη, αφήνοντας και κάποια λεπτά από το διαθέσιμο χρόνο μας, σε όσους από τους φοιτητές του δεν έχουν ήδη τοποθετηθεί, στις εκδηλώσεις για τα 100 χρόνια από τη γέννηση του ΔΔ, το 2009, και θα ήθελαν να το κάνουν σήμερα.

A. Η Υποανάπτυκτη οικονομία

Ο ΔΔ είχε πάντοτε ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον για τα προβλήματα των λιγότερο ανεπτυγμένων οικονομιών και για αυτό, πριν 4 χρόνια από τη συγγραφή του ανά χείρας έργου, δηλαδή το 1958, αποφάσισε κάτι που ως τότε συζητούσε πολύ, δηλαδή ένα ταξίδι τριών μηνών, σε κάποιες από τις τότε υποανάπτυκτες οικονομίες,

προκειμένου να έχει προσωπικά βιώματα και εντυπώσεις από την κατάστασή τους. Δεν πρόκειται, βέβαια, να σας κουράσω με εκτεταμένες αναλύσεις, διαπιστώσεις και συμπεράσματα αυτού του έργου. Αντιθέτως, θα περιοριστώ σε ότι νομίζω ότι αποτελεί πρωτοτυπία της τότε εποχής, για τον συγκεκριμένο επιστημονικό χώρο των υποανάπτυκτων οικονομιών, καθώς και σε κάποιες διαφωνίες του με ορισμένες απόψεις, που επικρατούσαν όταν γράφτηκε το βιβλίο.

Το ενδιαφέρον, γενικώς, για τις υποανάπτυκτες οικονομίες αρχίζει, ουσιαστικά, μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Υπήρχαν τότε ελάχιστοι οικονομολόγοι που αφιέρωναν μελέτες στις οικονομίες αυτές, για τις οποίες επιπλέον επικρατούσε η πεποίθηση ότι, με την ανάπτυξή τους, θα αποκτούσαν σταδιακά τα ίδια χαρακτηριστικά με αυτά της οικονομίας της Μ. Βρετανίας. Με βάση την εσφαλμένη αυτή αντίληψη, το ενδιαφέρον των τότε επιστημόνων ήταν, καθαρά, πολιτικό, δηλαδή για το πως θα μπορούσαν οι χώρες αυτές να βοηθηθούν, ώστε να προσεγγίσουν, το συντομότερο δυνατό, την οικονομία της Μ. Βρετανίας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η προσπάθεια μελέτης των ειδικών χαρακτηριστικών των υποανάπτυκτων οικονομιών, καθώς και των αιτίων της υπανάπτυξής τους δεν είχε ουσιαστικό νόημα.

Ο ΔΔ εκφράζει την αντίθεσή του με την υπόθεση αυτή ότι, δηλαδή, υπάρχει ένα και μοναδικό υπόδειγμα ανάπτυξης, αυτό της Μ. Βρετανίας, και γι' αυτό προχωρεί στην αναζήτηση των ειδικών χαρακτηριστικών των υπανάπτυκτων οικονομιών. Αυτά, δεν είναι πανομοιότυπα, αλλά αντιθέτως διαφέρουν από οικονομία σε οικονομία.

Ωστόσο, ο ΔΔ προσπαθεί να ομαδοποιήσει ορισμένα χαρακτηριστικά, που είναι κοινά στις υπό μελέτη οικονομίες, που τα περισσότερα από αυτά αναγνωρίζονται ακόμη και σήμερα και που η αποτύπωσή τους αποτελεί τμήμα της πρωτοτυπίας του συγγραφέα του ανά χείρας έργου. Μερικά, μόνο από τα χαρακτηριστικά αυτά που επικρατούν στις τότε και στις σύγχρονες υποανάπτυκτες χώρες, είναι οι μεγαλύτερες ανισότητες κατανομής, ο διαρκής πληθωρισμός, η μεγαλύτερη ικανοποίηση των κατοίκων υποανάπτυκτων οικονομιών από την κατανάλωση αγαθών πολυτελείας, σε συνδυασμό και με την κατανάλωση ειδών που εισάγονται από το εξωτερικό, η μεγάλη σημασία μονοπωλιακών καταστάσεων, το χαμηλό κατά κεφαλή και εθνικό εισόδημα, εξαιτίας της ανεπαρκούς εκμετάλλευσης των ανθρώπινων και πλουτοπαραγωγικών πηγών, η έλλειψη ειδικευμένου εργατικού δυναμικού και ικανών επιχειρηματιών, η ανεπαρκής ανάπτυξη της γεωργίας κ.ά.

Το πόσο σημαντική είναι η ανάπτυξη που επιτελέστηκε από τη στιγμή της συγγραφής του ανά χείρας βιβλίου, μέχρι σήμερα απορρέει, ανάμεσα και σε πολλά άλλα, από την επιλογή των κριτηρίων, που τότε χρησιμοποιούσαν για τη μέτρησή της και που θεωρούνται σήμερα, εντελώς, ξεπερασμένα, όπως ο αριθμός ιδιωτικών αυτοκινήτων κατά 1000 κατοίκους, ραδιόφωνων και ψυγείων. Υπενθυμίζω ότι τα αντίστοιχα κριτήρια που σήμερα δεσπόζουν στο χώρο ανήκουν στην κατηγορία της χρήσης ηλεκτρονικών ειδών και Διαδικτύου. Για πρώτη φορά, εξάλλου, από όσο γνωρίζω, χρησιμοποιείται ηθελημένα, από τον ΔΔ, ο όρος των υποανάπτυκτων περιοχών και όχι των υποανάπτυκτων οικονομιών. Και τούτο, για να μη θίγονται οι κάτοικοί τους,

δεδομένου ότι περιοχές υποανάπτυκτες υπάρχουν και στο εσωτερικό ακόμη και των πιο αναπτυγμένων οικονομιών. Να προσθέσω, ακόμη, σχετικά, ότι ο όρος των υποανάπτυκτων περιοχών μπορεί να θεωρηθεί ως προάγγελος του όρου, που επικρατεί μέχρι σήμερα, αυτός δηλαδή των αναπτυσσόμενων οικονομιών.

Ο ΔΔ εκφράζει τις διαφωνίες του με πολλές απόψεις, σχετικά με τις υποανάπτυκτες οικονομίες, που επικρατούσαν τη στιγμή της συγγραφής του ανά χείρας έργου του, όπως, ανάμεσα και σε άλλες, ότι η έλλειψη κεφαλαίου δεν είναι η μοναδική, αλλά ούτε συνήθως και η κυρίαρχη αιτία της υπανάπτυξης. Όπως, ότι οι άνθρωποι στις υποανάπτυκτες οικονομίες εργάζονται δήθεν λιγότερο, είναι δηλαδή τεμπέληδες και προτιμούν την άπαυση και την ψυχαγωγία από ένα πιο ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο. Όπως, ότι η μοναδική οδός ανάπτυξης είναι η βαριά βιομηχανία, άποψη άλλωστε που ανέτρεψε η κόρη του ΔΔ η Ελένη, στη διδακτορική της διατριβή, και που νομίζω ότι τον ικανοποίησε ιδιαίτερα. Όπως, ακόμη, η άποψη του γνωστού Γάλλου οικονομολόγου François Perroux, ότι όλες οι υποανάπτυκτες οικονομίες κυριαρχούνται από τις αναπτυγμένες, ενώ αντιθέτως κατά τον ΔΔ η διαπίστωση αυτή είναι ορθή μόνο για τη σχέση των αποικιών με τη Μητρόπολη. Σκέπτομαι, ειδικά, ως προς το σημείο αυτό ποια θα ήταν η ερμηνεία του ΔΔ σχετικά με την απώλεια της εθνικής κυριαρχίας της Ελλάδας, ως μέλος της ΕΕ.

Το βιβλίο αυτό του ΔΔ εκτιμήθηκε πολύ, στην εποχή του, μπήκε σε δημόσιες βιβλιοθήκες της Γαλλίας και είχε πολλές αναφορές.

B. Η Επίδραση του πληθωρισμού από το 1939

Με εξειδίκευση θεωρητική και πρακτική στα νομισματικά θέματα ο ΔΔ αποφάσισε το 1968 να ερευνήσει ένα δυσχερές, πολυσυζητημένο και, πάντοτε εξαιρετικά ενδιαφέρον θέμα, που βρίσκεται στο στενό κύκλο των επιστημονικών του ανησυχιών, δηλαδή τον πληθωρισμό. Το φαινόμενο του πληθωρισμού και την επίδρασή του στο σύνολο της μικρο και μακροοικονομίας, μετά το 1939, εξετάζει ο ΔΔ στο ανά χείρας σύγγραμμά του.

Ο ΔΔ, εκλαμβάνει τον πληθωρισμό μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ως ένα διαρκές και όχι πια παροδικό φαινόμενο όπως ήταν πριν από το 1939, και που τον αποδίδει στην κατάσταση της πλήρους απασχόλησης, στην άνοδο των μισθών με ρυθμό ταχύτερο από αυτόν της παραγωγικότητας της εργασίας, και στη ζήτηση που σταθερά υπερβαίνει την προσφορά.

Ο τρόπος προσέγγισης του προβλήματος φέρει εμφανώς τη σφραγίδα του διδάκτορα της Σορβόνης, που οφείλει να σέβεται το σχέδιο Descartes, με τα τρία κύρια Μέρη κι όλες τις λοιπές εσωτερικές απαιτήσεις του. Ένα από τα πρώτα συμπεράσματα του ανά χείρας βιβλίου είναι ότι πριν από το 1939 οι αποφάσεις παραγωγής δεν λάμβαναν υπόψη τον πληθωρισμό και η εξήγηση που δίνει ο συγγραφέας είναι ότι επρόκειτο για περιπτωσιακό και όχι συνεχές φαινόμενο. Η συνέπεια αυτής της μη λήψης υπόψη του πληθωρισμού ήταν η απόφαση διενέργειας επενδύσεων σε αριθμό που υπερέβαινε τις εκάστοτε ανάγκες, οι αυξήσεις μισθών που ήταν μεγαλύτερες από την παραγωγικότητα των εργαζομένων, η χορήγηση δανείων με ευκολία, που

δεν δικαιολογούσαν οι εκάστοτε επικρατούσες συνθήκες της οικονομίας κ.ά.

Στο πρώτο Μέρος της ανά χείρας έρευνας ο Δ.Δ. εξετάζει την επίδραση του πληθωρισμού από το 1939 στη θεωρία και στην πολιτική της παραγωγής, των τιμών, των αμοιβών, των κερδών, των εισοδημάτων των ιδιωτών και του εθνικού εισοδήματος, και τέλος την επίδραση του πληθωρισμού στη θεωρία και στην πολιτική της μακροοικονομικής κατανομής του εισοδήματος.

Στο δεύτερο Μέρος της μελέτης ο ΔΔ εξετάζει το πως ο πληθωρισμός επέδρασε στη θεωρία και την πολιτική των κυκλικών διακυμάνσεων, της μεγέθυνσης και της ανάπτυξης και στη θεωρία και στην πολιτική των διεθνών συναλλαγών. Τέλος το τρίτο Μέρος, περιλαμβάνει δύο κεφάλαια, που αναφέρονται στη νομισματική και τη δημοσιονομική πολιτική.

Προεκτείνοντας την ανάλυση και τα συμπεράσματα αυτού του βιβλίου στη σημερινή εποχή, έχω τον πειρασμό να υπογραμμίσω μία, από τις πολλές πρωτοτυπίες της ανά χείρας μελέτης, που είναι πρωτοποριακή για την εποχή που πρωτοεμφανίστηκε, δηλαδή το 1968, και που παραμένει και σήμερα, ίσως, περισσότερο από ποτέ άλλοτε στην επικαιρότητα. Πρόκειται, συγκεκριμένα, για την παραδοχή του ΔΔ ότι όταν η ανάλυση, σχετικά με τον πληθωρισμό, δεν παραμένει στην επιφάνεια, αλλά εμβαθύνει, εύκολα μπορεί να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οι συνέπειές του δεν είναι αναγκαστικά αρνητικές για την οικονομία, και ότι δηλαδή δεν πρόκειται για το μεγάλο κακό, όπως συνήθως εκλαμβάνεται. Αντιθέτως, ο ΔΔ υποστηρίζει τη σχεδόν επαναστατική, για την εποχή

της συγγραφής του βιβλίου, άποψη ότι κάτω από ορισμένες συνθήκες, και σε ορισμένες περιπτώσεις, ο πληθωρισμός μπορεί να έχει θετικές οικονομικές συνέπειες, σε αντίθεση με τον αντιπληθωρισμό και τη λιτότητα, που σπανιότατα καταλήγει σε θετικά αποτελέσματα, αλλά και επιπλέον η απαλλαγή της οικονομίας από τις δυσμενείς του συνέπειες απαιτεί την πάροδο χρόνου.

Νομίζω ότι αξίζουν λίγα λόγια για την επικαιροποίηση της παραπάνω αυτής διαπίστωσης του ΔΔ, σχετικά με τον πληθωρισμό. Όπως είναι γνωστό, ολόκληρο το πρόγραμμα της ΕΕ-Ευρωζώνης υιοθετεί την άποψη ότι ο πληθωρισμός είναι, πάντοτε βλαβερός και επικίνδυνος, και συνεπώς το σύνολο των οικονομικών μέτρων οφείλει να προσανατολίζεται στην αποτροπή του. Η στραγγαλιστική λιτότητα χωρίς ημερομηνία λήξης, στην ΕΕ, και όχι μόνον, οδήγησε καταρχήν την Ευρώπη, αλλά και το μεγαλύτερο τμήμα της υφηλίου, σε ύφεση, αντιπληθωρισμό, χρόνια στασιμότητα ή εξαιρετικά αναιμικούς ρυθμούς προόδου. Εμφανίστηκαν, σε αρκετές περιπτώσεις οικονομιών, αρνητικά επιτόκια, ενώ γνωστοί οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι η διεθνής οικονομία εισήλθε σε φάση μόνιμης ύφεσης. Η ΕΚΤ με το πρόγραμμα της ποσοτικής χαλάρωσης προσπάθησε και εξακολουθεί να προσπαθεί, αλλά χωρίς ορατό αποτέλεσμα, να αναζωογονήσει τον πληθωρισμό και μέσω αυτού να περιορίσει την υποαπασχόληση και την ύφεση. Και από την πλευρά της η κεντρική τράπεζα των ΗΠΑ κράτησε, για μακρό χρονικό διάστημα τα επιτόκια σε πολύ χαμηλό επίπεδο, κοντά στο μηδέν, και ταυτόχρονα ενίσχυσε σημαντικά την ρευστότητα της οικονομίας, με αποτελέσματα που κρίνονται πολύ μερικώς ικανοποιητικά. Γι αυτό, και γίνονται σοβαρές συζητήσεις να ριχθούν, από

ελικόπτερα, σημαντικά ποσά δολαρίων, ώστε να αναζωογονηθεί πραγματικά η αμερικανική οικονομία. Ο πληθωρισμός, αυτή την περίοδο, είναι επιθυμητός από ολόκληρη σχεδόν την υφήλιο, αλλά ο αντιπληθωρισμός φαίνεται να έχει, για τα καλά, εγκατασταθεί και αρνείται να δώσει τη θέση του στον πληθωρισμό.

Σας ευχαριστώ πολύ για την προσοχή σας.